

GIACOMO LEOPARDI GRÓF, MINT A NÉMET PESSI- MISMUS ELŐFUTÁRJA.

I.

Egy idő óta sokat beszélnek a pessimismusról; ezzel foglalkoznak tekintélyes lapokban és szemlékben, vaskos könyveket írnak e tárgyról, sőt azt állítják, a mi talán túlzás is, hogy a pessimismus divatban van. Annyi tény, hogy különösen Németországban a pessimismus áramlata hatalmas befolyást gyakorol az összes szellemirányra, és hogy lépten-nyomon találhatunk napjainkban oly egyéneket, kik részint a philosophiából, részint az arcátlanul föllépő orgiákban kifáradt kicsapongás idegességéből merített, kovácsolt komoly vagy negélyezett s öntetszelgő meggyőződés alapján folyton ajkaikon hordják Sakya-Muninak, Byron, Schopenhauer- és Hartmannak »az édes, bájos melancholiát« dicsőítő szavait, melyek szerint az élet egy gonosz lelkű hatalom gyászos, szomorú ajándoka; a lét maga a gyökeres, legyőzhetlen szerencsétlenség, s hogy jobb nem lenni, mint lenni.

Sajátos tünemény, hogy e megalégedetlenség az étellel nem a kunyhók és falvak küzdelem és szenvedéssel teljes légkörében, hanem a túlfinomított élvezetek palotáiban és a magasabb műveltség salonjaiban van otthon. Ez elegans betegségnek, melynek alapja részint a tudomány tévedésében, részint agy- s idegrendszeri válságban, részint egyéni bajokban gyökeredzik, e subtilis ragálnak követői, rendszeres megalkotói, a 19. század e buddhistái, Sakya-Muni-ai különös előszeretettel kutatták és kutatják át az ó- közép- és ujkor irodalmát, fölhányva a régi polgárisodás romjait, böngészve különösen a költők mondataiban annak bebizonyítására, hogy az emberiség legiobbjai, a szellemek

legkitünőbbjei századokon át velük együtt érezének és velük egyet gondolának. Hogy főleg a költészetet tevék vizsgálódásuk, kutatásuk tárgyává, ez eljárásuk igen természetesen és könnyen érthető.

A költészet és bölcelet szoros kapcsolatban vannak. Az egyik virág, a másik gyümölcs; nem ellenkező természetűek, hanem ugyanazon nedüből származnak s mint Taine mondja, az emberi szellem benső természetének két formáját képezik. A bölcelet szabatos formákba, nézetekbe, tételes okoskodásokba önti a költői sejtelmeket. Az eszmék, gondolatok az érzésen, a szíven át szivárognak az értelembé. Minden költészet bölceletbe megyen át s az emberi szellem — mondja helyesen br. Kemény Zsigmond — sehol sem lép új korszakba a nélkül, hogy azt a költészet ne készítse elő s ne ő adja meg a folyamatba indult törekvéseknek a legpraegnansabb kifejezést. Az új irányok csak úgy ömlenek a szellemekbe, ha a költészet és bölcelet egymást áthatva vezetik az eszméket és törekvéseket. Igazolja ezt a pessimismus története is, melynek szomorú útján a költészet megelőzte a bölceletet s később egymásba átszűrődve egymást termékenyíték.

Nincs a jelenkori philosophiának egyetlen iránya sem, melyre a költők elő nem készítik az emberiséget. A pessimismus is, a kétségbeesés e gyászos philosophiája, mely egyoldaluan az élet s általában a lét nyomorait, árnyékát emeli ki — természetes hogy a költőkben szintén előharcosokat talált, kiknek kedélye, szervezete többnyire igen alkalmas a földi lét fájdalmainak, tagadhatlan szenvedéseinek élénk érzésére és kifejezésére, s kik erős alanyiasságuknál fogva az egyéni szerencsétlenséget általánosítják s bánkodó lelkük bélyegét nagyon hamar hajlandók az összes mindenségre rányomni.

A költőnek, mint minden embernek, meg vannak a maga örömei és fájdalmai, de kedélye sokkal érzőbb, gyöngédebb, idegesebb. A költő szelleme rendszeren erőszakosan és lüktetve forrong; természetes állapota, hogy mindig a képzelet világában éljen. Az igaz költészetnek lényeges eleme a képzelő tehetség, mely kiválóan nagyítani, fokozni szokta a fájdalmat (valamint az örömet is) — mondja Grotz A. »Le pessimisme au XIX-e siècle« c. értekezésében. Már pedig mily ellentét van a való és képzelt

világ között! Mily mértéktelenek az óhajok s mily középszerűek az eredmények! Mily szomj a boldogság után s mily ridegség, üresség az emberekben és dolgokban! Hol találhatjuk fel a való világban azon szép alakokat, emelkedett eszméket, miket a költő képzelésében érez és előállít?

A valódi dolgok — írja egy helyütt Taine — csonka, beszennyezett vázlatai a képzeleti világnak; nyomorék torzszülöttek, melyek itt-ott elszórva hevernek hasonlóan a félig elkészült, aztán abbanhagyott agyagdarabokhoz, melyek össze-vissza fekszenek a művész termében. Minél erősebb a képzelődés, annál erősebben, fájdalmasabban rombol s annál többet dönt le a valódi világ! A gyakorlati ember a sikerre gondol; a költő nem gyakorlati, azért az érintkezés a valóval csakhamar durván fölrázza, összezúzza, elkeseríti; a tapasztalás romba dönti az illúziók álmodott világát; az élet nem adja mindazt meg, mit a képzelet ígért. S ha a föntemplített érzékenységhez s ha ezen, a való élettől elütő képzelődő tehetséghez a búskomorsághoz való hajlam is járul; ha az érzékeny idegzetű s gazdag képzeletű költőt körülhálózzák az egyéni szerencsétlenségek, a betegség, a legkedvesebb lényeknek halála stb.: nem csodálkozhatunk azon hangokon, melyek a szívet megrázzák, széttépni látszanak; nem csodálhatjuk, ha a magasból lezuhant költő összetört szívéből énekel.

Különben is az emberi természetben gyökeredzik, hogy fájdalmaink, szenvedéseink sokkal erősebben nyilvánulnak külsőleg, mint gyönyöreink; tény az is, hogy szívesebben beszélünk fájdalmainkról, mint örömeinkről, mert közölve fájdalmainkat, azokat enyhítjük; hiszen a megosztott fájdalom fél fájdalom. Ezeket tekintetbe véve nem vonhatjuk kétségbe mindezeket felül még a költészet történetére is hivatkozóknak azon állítását, hogy a költészetben a szomorú oldal túlnyomóbb a vígnál.

S valóban a pessimisták bőven markolhatnak álláspontjuk igazságának gyarapítására a költők dalaiból. A pessimismus — tágabb értelemben véve — a költészettel egykorú. Minden nép-nél, minden civilizációban, századokról századokra menvén, követelhetjük a keserűség, az elégületlenség örökkön bugyogó vizének folyását; hallhatjuk ékesszólásait, fájdalom jajait a megtört szíveknek, az elhamvadt reményeknek, a képzelt vagy valódi

szerencsétlenségnek, a világmegvetés és embergyűlöletnek; hallhatjuk hangjait az emberi kínnak, a testi és lelki fájdalmaknak az örült nevetéstől a sikoltó kétségbeesésig; hallhatjuk az igazi, mély vagy felületes s tetszelgési vágyból eredt bánat szívzaggasztó panaszait, kiáltásait a költők ajakán, kik mindent megragadtak, mi az emberi életben törekeny, tökéletlen, tragikus. Az élet csalódásai, a kegyetlen sors keserű iróniája, a kétegytel, tudatlansággal körülvett ember szünetnélküli küzdelme önmagával, ösztöneivel, szenvedélyeivel, a természettel, a véletlen játékvá aljasított emberiség történetében az erőszak botrányai, a megélhetés kínjai, a betegség és halál; . . . mindezek megzendültek s keserű érzelmeket keltének a költők lantjain.

De ha végig tekintünk a fájdalmat zengő, sóhajtozó, síró költők hosszú során, kiknek száma a tapasztalat által még le nem hervasztott reményekkel, a nagy dolgok véghezvitelére erős szenvedélyekkel, az életküzdelmekben ifju hévvel, az erőszak lüktető érzetével s öntudatával bíró fiatal nemzedékek sorában ritkák s kiknek száma a vénülő emberiséggel hovatovább gyarapodik; ha nézzük a család, a betegség, számkivetés, halál okozta nyomorúságokat, aggályokat, keserűséget kifejező dalnokokat; ha végig tekintünk a születést megátkozó Jóbtól és Ecclesiastától a megvetés, embergyűlölet és kétségbeesés ékesszóló, a Larák és Mansfrédek költőjéig Byronig, kinek jellemei, daccal homlokukon, nyomorral szívükben nem szűnnek meg ismételni, hogy kitűnően nyomorultnak lenni a kitűnő egyén sorsa: — ha végig tekintünk ezek során, egyet sem fogunk találni — kivéve talán az utóbbi időben Franciaországban feltűnt Ackermannt — ki pessimismusában Leopardihoz lenne hasonló.

A többi költő panaszai, fölindulásai, kiáltásai bármily mélyek legyenek is — majdnem mindig az egyéni esélyek következményei; eredményei a költő egyéni viszonyainak, vérmérsékletének, búskomorságának, egyéni szerencsétlenségének, melyek kétségbeejtő csapása alatt megátkozza az életet: de e jajok, kiáltások nem az általános létről alkotott systematikus meggyőződésből, a philosophiailag rosznak ítélt létről való lemondásból származnak. A fájdalmas gondolatok forrása mindig az illető író vagy a kérdéses személy — Werther, Lara, René,

Rolla — sajátos, esetleges, képzelt vagy valódi szerencsétlenségében rejlik. Nem az emberiség szenved ezeknél, hanem a költő, azaz egy kivételes természet. A pessimismus ezeknél kivételes állapot, mintegy járuléka a lángésznek, ki önmagát szemlélve, magát elkülönítve, magányát és szenvedését a hitvány tömeg gyönyörével szembesítve, hálát ad istennek, hogy megadta neki a »fájdalom elragadtatásának élvezését.«

De ezen magas vagy elegáns szomorkodások távolról sem philosophiaiak, mert nem következményei a világ vagy az élet sajátságos fölfogásának; csupán egyéniek azok, s talán nem lenne nehéz egy keveset fölfedezni ezekben a tetszelgési vágyból is. Világfájdalmuk nem azon pessimismus, mely a Ganges partjain kezdődött s mely Németország szívében, Berlinben feléledve, örömmel fogadtattott! Náluk az »én« beteg; ők egy felsőbb természet kiváltsága következtében, mintegy a lángész súlya alatt, szenvednek; önmagukból indulnak ki, önmagukba térnek vissza, oda zárkóznak, ott tetszelegnek maguknak büszkeségükben irtózva, őrizkedve minden közösségtől — mint valami profanatiótól — az élvező tömeggel. Hogy szenvedéseik nem vezethetők vissza philosophiai teoriákra, ahhoz nem annyira az illető érzelm mélysége vagy őszintesége hiányzik — ámbár gyakran legsötétebb gondolataikat csakhamar a kötelességben, haladásban való hitet és Istenben vetett bizalmat lehelő sorokkal váltják föl — mint inkább az érzelm általánossága, az összes emberiségre kiterjedő érvényessége.

Az igazi pessimismus — mondja igen helyesen Caro »La maladie du pessimisme au dix-neuvième siècle« c. értekezésében (Revue des deux mondes, 1877. nov.) a fájdalomtól törvényt s nem kivételt alkot; nem állítja föl a levertek aristocratiáját. A lángész számára csak azon felsőbbiséget engedi meg, hogy tisztán látja azt, mit az emberek tömege zavartan érez. Az igazi pessimistánál az összeség léte és saját egyéni léte is szenved és a szenvedés törvényét az emberről a természetre, a természetről valamely elvre viszi át. Az alanyi baj a világban csak jelentéktelen esemény s nem tárgya a philosophiai fölfogásnak, hanem a regénynek vagy általán a költészetnek; a philosophiának az objectiv, a személyektől, egyedektől független általános és a lét minden fokozatában uralkodó bajt, nyomort kell észrevennie.

Ilyen az igazi pessimismus és ilyen Leopardinál a boldogtalanság theoriájának jelleme; s e tekintetben Leopardi a legvalódibb, legsötétebb világfájdalom költőjének tartott Byronnal sem hasonlítható össze.

Byron világfájdalma a kivételes állapotban gyökeredző egyéni pessimismus. Természettől nagyon érzékeny ember volt — írja róla Macaulay; — rosszul nevelték; érzései erősen ki voltak téve erős próbáknak. Szerencsétlen vala gyermekszerelmében; bántotta első írói kísérletének kudarcá; pénzviszonyai zavarban valának; családi viszonyaiban szerencsétlen volt; a közönség kegyetlen igazságtalansággal bánt vele; egészsége s kedélye szenvedtek kicsapongó életmódja következtében. Egészen véve boldogtalan ember volt s korán tapasztalá, hogy boldogtalanságának fitogtatása roppant hatást gyakorol a közönségre. A világ mindenkép fölbátorítá, hogy lelki szenvedéseiről beszéljen. Az érdek, melyet első vallomásai szültek, készte, hogy többet negédeljen, mint a mennyit érzett s a negédlés valószínűleg visszahatott érzéseire. Alkalmasint maga is zavarba jött volna annak őszinte bevallásában, hogy mennyire volt a jellem, minőnek magát mutatá, igazi és mennyire szinpadi.

Ez egyéni viszonyok kivételes állapotot teremtettek, mely állapot természete, nyilatkozása az egyéni pessimismus volt; Byron egyéni viszonyaiban magyarázatát találja világfájdalma s ugyanazokból meg lehet érteni költeményeit, melyeknek ő maga a kezdete, közepe és vége. De nem így van ez Leopardinál, kinek egyedi viszonyai, ha elősegíték is, de teljesen meg nem magyarázzák pessimismusát; mert ez nem egyéni, hanem philosophiai, a költészet köntösébe öltöztetve. A szenvedés az ő szemében nem kiváltság, hanem törvény; ő nem azt mondja »szenvedek«, hanem »szenvedünk«, és az összes mindenség egy gonosz lélkü hatalom, egy ellenséges elv szüleménye, az emberek kínzására teremtve. Kétségkívül ő is sokat és sokfélét szenvedett. Ridegséget mutató anyja, szűkkeblű, bigotte atyja nem áraszták el a szeretet jeleivel; az atya és fiú közt folytonos összeférhetlenség uralkodott; ámbár előkelő családból származott, mégis meg kellett ismernie a szegénység lealázó gondjait, a megélhetési küzdelmeket; egészségét ifju korában a folytonos tanul-

mány tönkre tevé, a betegség kínjai gyötrék egész életén át; szerelem után vágyódó, epedő szíve sohasem éreze a szerető női kebel dobbanását; a világba vágyó ifju lelkét Recanati kis város unalma emésztette hosszú időn át; csalatkozott az emberekben. Erős érzékenysége, idegessége és élénk képzelődő tehetsége kétségkívül nagyíták fájdalmait s neki inkább kellett éreznie, mint a közönséges embereknek, a különbséget, disharmoniát a valóság és eszmény között. Ha mindezeket figyelembe vesszük is s ha eltekintünk azon körülménytől, hogy voltak neki hű, önfeláldozó barátjai, s hogy családjának kebelében, fivéreinél és nővérénél Paulinánál a legtisztább vonzalmat, a legmelegebb szeretetet és rokonszenvet találta, — mindez korántsem magyarázza meg a teljes reménytelenségnek, a kétségbeesésnek, az absolut, orvoshatlan boldogságnak hangját, melyet Leopardi hangoztatott a remény és öröm korában, midőn 20—30 éves vala. Az ő t h e o r i á j a n e m e g y e d ű l s a j á t s z e n v e d é s é n e k k i f e j e z é s e; ő az összes emberiséget megillető kínok tolmácsolója, ő az összes lét, az általány, az universum nyomorának költője; ő az élet problémájának megoldásánál a szellemi szabadság elismerésre méltó hatalmával, a mennyire lehetséges, elnyomja személyes emlékeit; a megoldást az általánososságra azokon fókára emeli, hol a philosophia kezdődik; pessimismusa rendszeres jellegű és nem saját nyomorának apotheosisa; ő philosophus akart lenni s sok tekintetben megérdemli, hogy annak mondassék; ő nem az egyes, hanem az általános tapasztalatból indul ki, s ha magáról beszél, magát az összes emberiség képviselőjeül mutatja be, szóval ő nyugat műveltségében a reménytelenség elméletének első megalapítója, ő a német pessimismus előfutára, ő az olasz Schopenhauer, vagy, jobban mondva, a pessimismus bölcseletében a legszélsőbb álláspontot elfoglaló Bahnsen, költői köntösben.

Természetes, hogy ily költő a pessimismus terjedésével mindinkább vizsgálat alá véteték s róla az essay-k egész özöne jelent meg; az is természetes, hogy a különböző álláspontból vizsgálók nem egy téves nézettel zárták be szemléjüket. Legjobban behatolt Leopardi szellemébe még eddig Lanzky Pál, ki az 1878. »Unsere Zeit«-ban röviden felsorolja azon írók kiválóbbjait, kik

Leopardit részint ismertették, részint lefordították, egyszersmind megteszi ezek tanulmányaira rövid, de kiegészítő észrevételeit.*

Szándékunk Leopardi philosophiai tanait úgy, miként azok a költőnél genetice kifejlődtek, ismertetni. Minthogy azonban az író, költő s sok tekintetben a bölcselő gondolatait sem lehet megérteni személyisége nélkül; minthogy Leopardit egyéni sorsa vezette az emberi sors és az általány vizsgálatára s végül minthogy Leopardinak előbb az egyéni költő álláspontját kellett meghaladnia, mielőtt a philosophiai pessimismust, a nem affectált, hanem valóban átértett, átértett s átélt világfájdalmat megalapítá: azért mindenekelőtt egyéniségével, személyes viszonyaival kell megismerkednünk. Megkönyitik nagyon munkánkat Caro, Grotz, Lanzky, Leopardi Teréz megnevezett tanulmányai, továbbá Bouché-Leclercq »Giacomo Leopardi, sa vie et ses oeuvres« (Páris, Didier, 1874.) c. és Aulardnak: *Essai sur les idées philosophiques et l'inspiration poétique de G. Leopardi, suivi d'oeuvres inédites etc.* c. műve.

Dr. Buday József.

(Folytatás következik.)

* Leopardiról hazánkban először Fekete Soma irt rövidke ismertetést, az 1844-i Tudománytárban közölve Leopardiról, mint költőről Reumont Alfréd nézetét. Az 1880. évben e sorok írójától jelent meg az »Ujvidék« c. lapban egy közlemény. Az 1882. »Fővárosi Lapok« 33. számában a költő öcscsének, Károly özvegyének Leopardi Teréz grófnőnek, a család védelmére irt, a költőnek a családhoz való viszonyát érdekesen földerítő, mindamelllett sok helyen nem objectiv munkájának — *Notes biographiques sur Leopardi et sa famille.* Paris, Lemerre, 1881. — ismertetése foglaltatik.